

A „Hűséggel a Hazához” mozgalom és a pécsi egyházmegye papsága

Az elmúlt évtizedek folyamán többször is elhangzott a szemrehányás, mely szerint a magyar katolikus klérus nem követett el minden tőle telhetőt a hazánkban egyre inkább terjeszkedő, majd később brutális formában megjelenő fasiszta szellem megfékezésére érdekében. Olyan szélsőséges vélemények is akadtak, melyek egyes papok esetleges antikommunista beállítottsága és a fasiszta „világnézet” között egyenlőségi jelet tettek.

Ezzel szemben ki kell jelentenünk, hogy a kép távolról sem ilyen kedvezőtlen. Már *Lévai Jenő* is idézi *Szürke Könyvében* azokat a dokumentumokat, amelyek bizonyítják, hogy a magyar püspöki kar több ízben is tiltakozott a Sztójay-kormánynál a zsidók elhurcolása ellen. A püspökök protestálása azonban — vehetné ellen valaki — nem volt átfogó jellegű, nem jellemezte az egész magyar katolikus klérus, például az alsópapság magatartását. Hogy mennyire fedi ez a megállapítás a valóságot, azt csak egy egész országra kiterjedő alapos kutatómunka dönthetné el. De az eddig rendelkezésünkre álló hiányos adatok alapján is elmondhatjuk: az alsópapság sem nézte ölbetett kézzel a fasiszma tombolását. Voltak egyháziak, egyszerű falusi káplánok, plébánosok — és sokkal többen, mint ahogy ez a mai köztudatban él —, akik tisztában voltak azzal, hogy „az imádság egyedül nem elég”; akik a kényelmesebb hallgatás helyett az üldöztetés vállalásával tettek tanúságot a felebaráti szeretet parancsa mellett. Marxista történészek, valamint baranyai és tolnai falukutatók — katolikus szerzőket megelőzve — már eddig is érintették a pécsi egyházmegye papságának a Volksbund-ellenes mozgalmakban való részvételét. Ezek közül a legalaposabb és a legpozitívabb értékelést nyújtó munka kétségtelenül *Fehér Istvánnak*, a Pécsi Tanárképző Főiskola marxizmus-leninizmus tanszéke tanárának *Politikai küzdelmek Tolna megyében a II. világháború végén* című kandidátusi disszertációja. Jelen tanulmányunk — mely korántsem a teljesség igényével készült, hanem inkább egy hazai antifasiszta mozgalom és a katolikus papság közötti érintkezési pontokra kívánja föl hívni a figyelmet — több vonatkozásban is Fehér István adataira támaszkodik.

*

A harmincas évek közepe táján, nem sokkal a nemzetiszocialista hatalomátvétel után különös utasok jelennek meg egyre sűrűbben a dunántúli országrészen. Egyforma ruhában, egyforma felszerelésben, kettesével, hármassával érkeznek kerékpáron — Stuttgartból. Legtöbben 16—17 éves fiúk és lányok, akik úgy mozognak ezen a vidéken, mintha otthon lennének. Zsebükben a térkép, melyen a Balaton és a Duna, valamint a Dráva közti térség „ideiglenesen” *Deutscher Volksbodennek* van feltüntetve. A jövevényeket *Wanderburschok*knak nevezik, s megérkezésük után a baranyai és tolnai pincékben, bezárt szobákban megkezdődik a „néptestvérek” felvilágosítása. A pécsi egyházmegye területén a központjuk Bonyhád. Céljuk — és vendéglátóiké is — a Volksbodent bekapcsolni a Birodalomba.

Mindezt természetesen lehetetlenség keresztülvinniük a magyar — és részben szerb-horvát — lakossággal való súrlódás nélkül. A felszított német nemzeti öntudat — svábságról már szó sem esik — a nyolcvanmillió Német Birodalomhoz való tartozás szédítő érzése a legtöbb esetben még az egyszerű, becsületes német ajkú magyar állampolgár lelki világát is megbolygatja. És amit propagandával esetleg nem érnek el a wanderbursch-ok, azt sikerül keresztülvinniük erkölcsi nyomással. 1937-ben egy bonyhádi fiatalember megmagyarosította a nevét. Néhány nap múlva neve — a korábbi — vaslag fekete keretben jelent meg egy berlini lapban, amely a németiség halottjaként gyászolta. A pécsi egyház-

megye területén ebben az időszakban a lakosságnak mintegy a fele német anyanyelvű, és voltak szintiszta német falvak is. Ezeken a vidékeken a közhivatalokban, nyilvános helyeken jóformán csak a német nyelvet használták, s ugyan-csak ferde szemmel méregették a magyarul megszólaló „idegent”. 1938. november 26-án létrejött a már 1924-ben megalakult *Ungarländischer Deutscher Volksbildungsvereine* jogutódjaként a *Volksbund der Deutschen in Ungarn* (Magyarországi Németek Szövetsége), amely most már hivatalos formában is lehetőséget nyújt a nemzetiségek egymás elleni uszítására. A legtöbbet szenvednek a vegyes nemzetiségű falvak lakói, ahol az első összeütközések éppen a vallás és az oktatásügy területén keletkeznek. Milyen nyelven folyják a szentbeszéd, a rózsafüzér, melyik nyelvet használják az iskolában? Mindezek a kérdések az uszító propaganda hatására most már politikai élességgel jelentkeznek. Ha viszont a falu papja, tanítója inkább a magyarsághoz húz, ahogy ez a legtöbb esetben történt, a Volksbund-vezetők további gyűlöletet szítva németek, magyarok és szerb-horvátok között, könyörtelen rágalomhadjáratot indítanak ellenük, azt hangoztatván, hogy Magyarországon a német kisebbséget durván elnyomják.

A szövetség létszámának felduzzasztása érdekében a vezetők különféle trükköket eszelnek ki. Német naptárokat árusítanak, s azok átvételének elismerését üres papírra íratják alá. Később az aláírás fölé odagépelik a belépesi nyilatkozatot. A névsorba meghalt személyek nevét vezetik. A toborzást anyagilag is érdekeltté teszik. Egy-egy új tag beszervezéséért húsz pengő jutalmat adnak. A szegényebbeknek földet ígérnek a majd elkobzandó zsidó birtokokból. A német ajkú falvakban sokasodnak a horogkeresztes zászlók, a házak falára kifetik a német győzelembe vetett hit szimbólumaként a Viktoria-jelvényt, alatta a jelmonddal: *Der deutsche Sieg!* 1942. április 20-án, Hitler születésnapján a Baranya megyei *Palotabozsok* óriási ünnepség keretében *Stolczenau*-ra változtatja a nevét. Pécssett a Volksbund vezetői nyilvános vitákban a Dunántúlról mint kétségkívül a Nagynémet Birodalomhoz tartozó területről beszélnek. Hitler jön! — hangoztatták a Volksbund-vezetők, s mivel a magyar hatóságok csaknem szótlánul szemet hunytak a mind merészebb náci propaganda fölött, sokan ironikus hangon hozzáfűzték: — És Szent István megye...

Ilyen körülmények között elképzelhető azoknak a német anyanyelvű magyar állampolgároknak a kálváriája, akik nem voltak hajlandók belépni a Volksbundba, mert tudták, de legalábbis sejtették, hogy a Volksbund a magyarországi német kisebbséget csak a veszébe ránthatja. Más kérdés, hogy ez a felismerés politikai éleslátásból, vagy a magyarsághoz fűződő — esetleg szubjektív — kapcsolatokból táplálkozott. A Volksbund bosszúja és terrorja mindjobban ezek ellen a „rengát néptestvérek” ellen fordult, akik — miután a magyar hatóságoktól nem várhattak védelmet — szinte teljesen ki voltak szolgáltatva a Volksbund önkényének. A járdáról az árokba lökték, leköpdösték őket. A kocsmába be sem léphettek életük veszélyeztetése nélkül. *Dittrich Rezsó* babarci gazda házának falára minden éjszaka vörös festékekkel ráfestették a sarlót, kalapácsot és az ötágú csillagot. Voltak falvak, ahol felgyújtották azoknak a házát, akik távolmaradtak a Volksbundtól. Sokaknak a kútját fertőzték, természetű dézsmálták meg. Azzal ijesztgették őket, hogy a háború után Hitler bosszúja vár rájuk. Egy baranyai Volksbund-vezető kijelentette, hogy amelyik katonaköteles férfi nem lép be az SS-be, azt sárga csillaggal fogják megjelölni. A Volksbund-vezérek előtt elképzelhetetlennek tűnt, hogy a magyarországi német kisebbségen belül akadhat egy másik kisebbség is, amely elutasítja a számára felkínált — elsősorban gazdasági — előnyöket. *Bezedek és Ivándárda* községekben riasztópisztolyokkal lövöldöztek azokra a németekre, akik nem voltak hajlandók aláírni a belépesi nyilatkozatot, s így az SS-be sem jelentkeztek. Ezekről az üldözöttekről jegyzi meg *Virág Ferenc* pécsi püspök 1946. január 6-án kelt körlevelében: „...meg kell állapítanom, hogy a magyar anyanyelvű lakosságnak sejtelve sem volt arról, mit kellett a magyarhú nemetségnek az utóbbi években elszenvednie azért, mert inkább ragaszkodott a magyarságához, mint a hazaáruló német eszmékhez”.

A hazai németiség nagyobb része kétségtelenül egy gátlástalan, rendkívül ravas módon kiagyalt propaganda áldozatává lett. Egy nagykozári volksbundista, akit 1945-ben népbíróság elé állítottak, így nyilatkozott: „Nem mi, tanulatlan földműves emberek vagyunk a bűnösök, hanem azok a német pénzen Berlinben kénevelt, tanult emberek, akik lelkiismeretlenül megzavarták a mi nyugodt életünket, és belevittek olyan szervezkedésbe, amely semmiképpen sem állt ér-

dekünkben. Ezek a szervezők itthagytak bennünket áldozatnak az ő bűneikért.” (Idézet Fehér Istvántól). — Hogy mennyire igaza volt ennek az egyszerű sváb földművesnek — abban legalábbis feltétlenül, hogy a Volksbund semmiképpen sem szolgálta érdekeiket —, bizonyítja az a találó (1942-re már rég feledésbe merült) megállapítás, amely *Gratz Gusztávnak* az Ungarländischer Deutscher Bildungverein 1926 évi közgyűlésén tartott beszámolójában hangzott el, s melyet később a nyomtatott szövegben kiemelten szedtek: *Wenn das Deutschtum in Ungarn dem magyarischem Staate niemals untreu würde, so hiesse das, dass es sich selbst untreu geworden ist.** Annak az üldözött kisebbségnek azonban, amely ezt a szomorú jóslatot beteljesülni látta, feltétlenül szüksége volt olyan szervezetre, amelyben kinyilváníthatta hazájához való hűségét, elhatárolhatta magát a Volksbundtól, és — nem utolsósorban — védelmet kereshetett az egyre sűrűsödő támadások, erőszakoskodások, valamint az SS-be való besorozás ellen.

*

1942 januárjában éppen Bonyhádon, a Volksbund fellegvárában, egy hosszú, éjszakába nyúló vita után az Erdős Szálló különtermében megszületik a *Hűséggel a Hazához* elnevezésű Volksbund-ellenes mozgalom gondolata. Alapítói és szellemi irányítói: *dr. Perczel Béla* nyugalmazott főispán, *Bauer* (később: *Pór*) *József* apátplébános, *Thomka Gusztáv* evangélikus hittanár, *Gömbös Miklós* és *Kunszt Henrik* gimnáziumi tanárok, *dr. Léhman István* orvos, valamint *Krasznai István* főszolgabíró. Egy későbbi — 1943. március 15-én keltezett — felhívásában a hét értelmiségi maga mutat rá, hogy a mozgalom elsősorban nem tőlük, hanem „alulról indult el, a hazai német nép egy részének lelkéből pattant ki, minden külső beavatkozás nélkül... Azok a népelemek termelték ki, amelyek az agitátorok erőszakos és magyaryűlöletet szító propagandája ellenére is hűek maradtak a haza és a nemzet fogalmához, s a magyarsággal való régi testvéri viszony fenntartásához. Minden községben maradtak kisebb-nagyobb népszigetek, amelyek vallalták a kiközösítést, az üldözést, az anyagi kártevést, és mégsem lehetett beterenlni őket az agitátorok táborába... Mi csak akkor adtunk formát a mozgalomnak, amikor nyíltan is kiléptek a porondra azzal, hogy a magyar nemzeti színekkel díszített termeikben úgynevezett 'rongyosbálokat' tartottak, ahova minket is meghívtak, s ahol a nyilvánosság előtt is vallomást tettek a magyar hazához és a nemzethez való hűségükről.”

Ami a *Hűséggel a Hazához* — későbbiekben csak: Hűségmozgalom — ideológiai alapjait illeti, ezzel kapcsolatban érdemes Fehér István említett tanulmányának idevonatkozó megállapításait idézni: „A hűségmozgalmisták magyar nemzeti gondolata a német nemzeti gondolat, a nemzetiszocializmus elvetésének ideológiája volt. Nyilvánvaló, mint a magyar nacionalizmusnak is megvoltak a maga alapvető korlátai a második világháború alatt, a hűségmozgalmisták magyar nemzeti gondolatának is volt haladó és reakciós oldala. Az 1942—1945 közötti időszakban azonban a kor alapvető ellentmondását szem előtt tartva a haladó oldal dominált. A hazai német kisebbség egy része akkor határozta el magát szervezetenként és ideológiailag a 'Hűséggel a Hazához' mozgalomban, amikor a hitleri Németország még diadalmában tobzódott, habár első vereségeit már elszenvedte a keleti fronton. Amikor Hitler magyarországi ötödik hadoszlopa, a Volksbund mutogatta és terjesztette Európa új térképét, amelyen Magyarország számára nem jutott hely, a hűségmozgalmisták Magyarországra tettek hűségnyilatkozatot a Volksbund és a náciizmus terveivel szemben. Akkor, amikor hazánkban előnyös volt németnek lenni, pontosabban előnyös volt német fasisztának lenni, a hűségmozgalmisták szakítottak a hitleri Németországgal. A hazai németiség előtt két alternatíva volt: 1.) belépni a Volksbundba, hűen kiszolgálni a nemzetiszocializmust, és élvezni a Volksbund adta lehetőségeket, előnyöket; 2.) a német nemzetiszocialista gondolattal szemben az önálló, független Magyarorszáért kiállni, szembehelyezkedni a Volksbunddal, vállalni az üldöztetést, megaláztatást, esetenként a halált, hű maradni Magyarországhoz, s a fasiszmissal szemben a demokráciát védelmezni. Ez utóbbi választás 1942 januárjában bátor kiállás volt” (i. m. 222-223. old.).

*Ha a magyarországi németiség valamikor is hűtlenné válnék a magyar államhoz, ez azt jelentené, hogy hűtlen lett saját magához is.

Ezt a bátor, annak idején cseppet sem veszélytelen kiállást, az üldözöttekkel való sorsközösséget vállalta a pécsi egyházmegye papságának túlnyomó többsége, kivéve magát a különféle zaklatásoknak, meghurcoltatásnak, sőt a börtönnek. Mert amilyen mértékben erősödött a Hűségmozgalom — mind több faluban alakultak csoportok, főként a helybeli plébános és tanító irányításával —, olyan mértékben nőtt a Volksbund dühe nemcsak a Hűségmozgalommal, de a katolikus, illetve a protestáns papsággal szemben is. Ártottak nekik mindenütt, ahol csak lehetett. Sok helyen a plébániák ablakait beverték. A bonyhádvarasdi plébános kertjében egy éjszaka a szőlőlugas összes gyökerét elvagdosták. Amikor *Schmidt György* bólyi káplán *Sarlós*-ra magyarosított, a Volksbund hazai sajtóorgánumai gyalázkodó hangon azt írták róla, hogy „megtagadta vérért és elárulta fajtáját”. A papok legfőbb feladata a mozgalom szellemének terjesztése volt. A falvakban maguk köré gyűjtötték azokat a kismemizett, eddig mindenki által lenézett német anyanyelvű lakosokat, akik kénytelenek voltak a Volksbund zaklatásait szóltalanul eltűrni. „Mindenekelőtt a fiatalokkal kezdtük, akik a többiekétől kitagadva, szombat-vasárnaponként a falunak szinte egyetlen szórakozóhelyébe se nyithattak be testi épségük veszélyeztetése nélkül — emlékezik vissza *Hamar János* mecsekjánosi esperes. — Magára maradt, gazdátlan ifjúság volt ez, s inkább a szegényebbek közül való. Ezért is hívták őket „rongyosoknak”. Annak idején tényleg csak a tanítóra meg a papra számíthattak, mert más alig állt szóba velük. Nekem sem köszöntek többé a falubeli bundisták, amikor megtudták, kikkel tartok.” A Hűségmozgalom vezetői a Volksbundtól távolmaradók részére táncmulatságokat rendeztek, politikai előadásokat tartottak, melyeken mind többször elhangzott az a nézet, hogy a háború győztesei nem a fasiszta Németország, hanem a szövetségesek lesznek. Később röpiratokat és Volksbund-ellenes gúnyverseket is terjesztettek az egyházmegye területén. Bár a Hűségmozgalom gondolata nem aprózódott el szervezési bürokráciával, magyar nemzeti színű jelvényük és tagsági könyvük mégis volt. A tagokról gondos listát vezettek, amely később, a felszabadulást követő felelősségre vonáskor nagy szolgálatot tett a bíróságok munkájának.

A Hűségmozgalom létrejötte gondolkodóba ejtette a hazai német lakosságnak azt a részét, amely már tagja volt ugyan a Volksbundnak, de korántsem meggyőződésből, hanem esetleg a kényszerítő körülmények hatására. Olyanok is szép számmal akadtak, akik önként léptek ugyan be a hitlerista szervezetbe, de később — különösen amikor a háború kimenetele már nem volt kétséges — kinyílt a szemük, s minden lehetőséget elkövettek, hogy megszabaduljanak „néptársaitól”. Ezt azonban a Volksbund minden eszközzel megnehezítette. Először is nem elégedett meg az egyszerű szóbeli kijelentkezéssel. A szervezetből való kilépési szándékot írásban, német nyelven megfogalmazva kellett benyújtani. A kérvénynek — két tanú aláírásával — tartalmaznia kellett a kilépő alapos indokait is. Ettől kezdve mind nagyobb mértékben megnövekedett a helyi egyházi vezetők szerepe a Hűségmozgalomban. Tekintettel arra, hogy az említett írásbeli folyamodvány elkészítése nem volt mindenki számára könnyen megoldható feladat, azért azt legtöbbször a plébánián írták meg. Papjaink nemcsak szívesen vállalkoztak erre, de egyenesen buzdították híveiket a kilépésre, és sok, korábban megtévesztett német anyanyelvű magyar állampolgárt segítettek megválni a Volksbundtól. A kérvény szövegéből, melyet magyar fordításban közlünk, világosan kitetszik a katolikus papság közreműködése:

Magyarországi Németek Szövetsége Helyi Vezetőségének

Alulírott ezennel kinyilvánítom, hogy a mai nappal kilépek a Magyarországi Németek Szövetségből, és kérem, hogy nevemet haladéktalanul töröljék a tagok névsorából.

Elhatározásomra a következő okok készítették:

1. Mint katolikus vallású, nem fogadhatom el a Volksbund egyházellenes tevékenységét, s éppen ezért nem tudom összeegyeztetni lelkiismeretemmel, hogy ilyen szervezetben továbbra is közreműködjek.

2. Mint magyar hazám hű polgára, nem haladhatok tovább azon az úton, amely bajt és széthúzást okoz, s a hazai németeknek csak a kárára van.

3. Mindjobban meggyőződtem arról, hogy a Volksbund vezetői által tett korábbi ígéreték és tervek egyetlen esetben sem valósultak meg.

Jelen nyilatkozatot két tanú előtt írtam alá, s tisztelettel kérem a fent nevezett vezetőséget, hogy nevemnek a Volksbund tagságának névsorából való törléséről engem írásban értesítsen, aminek céljából egy darab hűszílléres bélyeget mellékelek.

Tisztelettel: Aláírás

Tekintettel arra, hogy a kilépési nyilatkozatok közül több is készült hasonló szöveggel, feltételezhető, hogy a Hűségmozgalom egyházi vezetői központilag is segítséget nyújtottak a lelkeseknek a folyamodvány megszerkesztésében. A héttagú bonyhádi vezetőség egyik legtevékenyebb, legáldozatosabb alakja kétségkívül a szintén német származású Pór József apátplébános volt. 1933-ban került Bonyhádra, ahol lelkipásztori tevékenysége mellett komoly népnevelő munkát is végzett. Megalakította az olvasókört, népszerű, tudományos előadásokat szervezett. A harmincas évek vége felé azonban tevékenysége mindinkább az éppen Bonyhádon kibontakozó Volksbund ellen irányult. Fáradhatatlanul írta cikkeit, ironikus hangú verseit magyar és német nyelven egyaránt, melyek jobbra az Apatinban megjelenő *Die Donau*-ban láttak napvilágot. Kíirthatatlan optimizmusával, elpusztíthatatlan humorával valósággal a lelke volt a Hűségmozgalomnak. Egyedül az ő életműve és a Hűségmozgalomban való részvétele külön tanulmányt érdemelne. Ha valakinek, akkor neki, a német anyanyelvű, de a magyarországi svábság sorsáért aggodó papnak meglehetett az erkölcsi alapja arra, hogy a megtévesztettek hűtlenségét kipellengérezze, s olykor neveltségessé tegye. Ízelítőül egy versszak „Szeavusz Átoľf” című gúnyverséből:

*Mit halloddam? Felállja a fejemen a haj!
Hoty asz ekész Némedoászák nincsen töppé vaj,
Mek hoty aki megpuccolja a hadáron át,
Náci fizetésül gap ety szájhamonigát.
Ha a Szepl bolitiszál, ekész oászák pánja,
En vatyok a Hitla Átoľf lekputáppig svápjá.*

Az egymás ellen folytatott hadakozás sajnos nem állt meg ezen a kedélyes szinten. A Hűségmozgalom egyre növekvő befolyásával szemben a Volksbund a legkíméletlenebb eszközökkel lépett föl. Agresszivitása előtt gyakran még a magyar hatóságok is meghátráltak. Még elképzelni is furcsa, hogy a mai Magyarország területén — az eset Goricán történt — a belügyminiszter nem engedélyezte a magyar nyelvű oktatást annak ellenére, hogy ezt az odavaló hűségmozgalmisták kérvényezték. A helyi Volksbund-vezető ráadásul még a goricai tanítót is följelentette a pécsi hatóságoknál, amiért beleavatkozott a „német belügyekbe”. Az ilyen és hasonló incidensek mindjobban elmergesítették a viszonyt a volksbundisták és a hűségmozgalmisták között. Mind gyakrabban zavarták meg egymás rendezvényeit, kicsapatva a biztosítékokat, eltörölve a bejáratokat. A háború utolsó két évében ezekben a községekben a falu egyik fele állandóan haragban állt a falu másik felével. Esténként alig mertek kimenni az utcára. Dr. Mühl Henrik bonyhádi orvos a legrafináltabb eszközöket állította propagandahadjáratába. 1942 tavaszán egy éjszaka titokban ráfestette háza falára ezt a mondatot: *Du deutsches Schwein*. Ezután a feliratot lefényképezte, s a másolatot elküldte magának Hitlernek a következő kísérettel: Íme, így üldözik Magyarországon a birodalom híveit. A Volksbund igen gyakran megzavarta az istentiszteleteket. A magyar himnusz éneklése közben például rendszerint tüntető zajossággal elhagyták a templomot. Mucs község plébánosát azért jelentették föl a Gestapónál — sőt a megyéspüspöknél is —, mert állítólag a németek vereségéért és a kommunisták győzelméért imádkozott. Virág püspök 1942. május 29-én a miniszterelnökhöz intézett levelében többek között a következőket panasolja: „A kormányzásom alatt álló pécsi egyházmegye területén több plébániáról ismételtelen súlyos panaszok érkeztek hozzám a Volksbund meg nem engedhető magatartásáról, és nap nap után emelnek nálam panaszt papjaim

amiatt, hogy lelkipásztori kötelességeiket az említett egyesület helyi szervezetei miatt nem teljesíthetik. Hiába fordulnak panasszal a közigazgatási hatóságokhoz, bírósághoz, az elkövetett cselekmények megtorlatlanul maradnak, és nagyon természetes, hogy a volksbundisták vérszemet kapnak. Horogkeresztes zászlók alatt felvonulva lefoglalják a katolikus olvasóköri vagyónát. Tanítókat, plébánosokat brutális módon sértegetnek, bántalmaznak. Mise alatt horogkeresztes zászlókkal hadonásznak, hangoskodnak, verekedéseket provokálnak. Ennek megszüntetése iránt államhatalmi úton minél előbb hathatósan intézkedni méltóztatnék” (Idézet Fehér Istvántól).

1944. március 19-én, a német megszállás kezdetével mind nehezebbé vált a Hűségmozgalom tevékenysége is. A Volksbund a mozgalom azonnali betiltását követelte. A hűségmozgalmisták egyre súlyosabb üldöztetéseknek voltak kitéve. 1944. augusztus 19-én éjszaka *Heinrich Ferenc* bikali plébános kihajszolták lakásából, s menekülése közben utánalövéldöztek. Az volt ellene a vád, hogy egy eszegett SS — katonáért mondott gyászmisén a szentbeszédben — a volksbundisták kivánsága ellenére — nem hősi halottként emlékezett meg az elhunytól. Ugyanez év októberében *Reidling János* káplánt, a villányi Hűségmozgalom vezetőjét az iskola előtt *Teppert József* Volksbund-vezető Béla nevű fia „büdös csuhásnak” nevezte. Amikor a pap figyelmeztette, az ifjú *Teppert* hozzáugrott, s úgy arculütötte, hogy a papnak a szemüvege is lerepült. A csendőrök *Teppert*et bekísérték, de ő azzal védekezett, hogy „az orosz fronton védte Európát”. Kijelentésében nem is volt sok túlzás, mivel Villányban nemsokára hallani lehetett a közelgő szovjet csapatok ágyúlövéseit.

Akik nem léptek be az SS-be, azoknak bujkálniuk kellett. A Gestapó már „népi németeket” is üldözött. *Leitner János* vókányi bírót Mauthausenbe deportálták. Az év őszén kezdtek letartóztatni a Hűségmozgalom vezetőit, akiket a Sztójay kormány ettől kezdve valósággal kiszolgáltatott a megszálló hatóságoknak. *Pór Józsefet*, a Hűségmozgalomban való vezető szerepe s a bonyhádi gettóba zárt zsidók érdekében kifejtett emberbaráti tevékenysége miatt a Gestapó letartóztatta és Sopronkőhidára hurcolta. Hasonló sors várt *Léhman Istvánra*, valamint *Perczel Bélára* is, aki az internálás alatt belehalt szenvedéseibe. Amikor *Wéber József* mórágyni lakos hűségmozgalmistát arra akarták kényszeríteni, hogy írja alá a Volksbundba való belépési nyilatkozatot, bátran kijelentette: „Ha életem foygtáig itt tartanak is az urak, mégsem árulom el hazámat” (Idézet Fehér Istvántól). A Hűségmozgalom aktív tagjai ellen megindult a hajtóvadászat. Már szinte csak a fegyvereké lett a szó: Hőgyész község határában az SS-katonák kegyetlenül meggyilkolják *Mayer József* és *Entz Adám* kisdorogi hűségmozgalmistákat.

A Hűségmozgalom azonban — miután nem volt hierarchikus felépítésű — az utolsó percreg teljesítette hivatását. Az SS-be kényszerített tagjai belülről bomlasztották a német hadsereget, a bujdosásra kényszerültek közül pedig többen csatlakoztak a Dráva mentén kibontakozó partizánmozgalomhoz.

A Hűségmozgalom 1944-ben kapcsolatba kerül a háborús termelés szabotázsára céljából alakult *Békepárt központi bizottságával*, s közvetve pedig az ugyanaz évben a pécsi bányászoknál létrehozott *Antifasiszta Svábok Szövetségével* is. Szorosabb együttműködésre azonban a fokozódó terror miatt nem kerülhetett sor.

Bár nem a pécsi egyházmegye területén működött, de hangvételével a Hűségmozgalmat támogatva a már említett *Die Donau* című német nyelvű hetilap is, amely kifejezetten a magyarországi katolikus németek sajtóorgánuma volt. Ez a lap — *dr. Berencz Adám* katolikus lelkesével az élén — állandóan vitában állt a Volksbund irányítása alatt álló *Deutscher Volksbote*-vel és a *Deutsche Zeitung*-gal. „1943-ban Magyarországon a baloldali sajtón kívül kevés olyan legális írás jelent meg, amely ilyen bátran szembeállt a német fasizmussal. A hűségmozgalmisták részben innen vették a bátorságot, hogy ellenálljanak az SS-sorozásokon” — állapítja meg a lapról tanulmányában Fehér István.

A *Hűséggel a Hazához* mozgalom háromesztendő fennállása és tevékenysége bizonyítja, hogy a magyarországi német ajkú kisebbség nem szolgálta ki teljes egészében a német nemzetiszocialista törekvéseket, sőt egy részüknek még a magyar lakosságnál is többet kellett elviselnie a hazájához való hűségért. A mozgalom nemcsak a pécsi egyházmegye területén, hanem az ország más német-

lakta vidékein is működött. Mindez még feltérképezésre vár, mint ahogy még adósai vagyunk a magyarországi katolikus papság antifasiszta tevékenységének monográfiájával is. Hazánkban a náci és nyilas korszak alatt mintegy ötvenöt pap került fogházba és börtönbe, mert hitet tett az üldözöttek, jogfosztottak, szenvedők mellett. Mi, katolikusok tartozunk nekik annyival, hogy bátor, hősiességek — sokszor elszigetelt és magányos — tanúságtételükre tisztelettel és kegyelettel emlékezzünk. És ha a legújabb kor magyar egyháztörténésze úgy veti föl majd a kérdést — márpedig csak így vetheti föl —: miként szolgálta a magyar katolikus papság a megpróbáltatások idején annak a népnek érdekeit, amelyhez evangéliumi küldetése szól, akkor az ötvenöt pap példája, a Hűséggel a Hazához mozgalom és annak Pécs egyházmegyei papi tagjai fontos fejezetet jelentenek majd munkájában.

<p>Név: <i>Hammer, János</i></p> <p>Foglalkozás: <i>k. k. belbört.</i></p> <p>Születési év és hely: <i>1912, Bonyhád város</i></p> <p>Lakhely: <i>Máriakéménd</i></p> <p>Magatartása: a magyar nemzeti gondolat híve.</p> <p>Pécs, 1942. szept. hó 12.</p>	<p>Ezen igazolvány tulajdonosa „Hűséggel a Hazához” feliratú jelvényt jogosan viseli.</p> <p><i>János János</i> <i>Kovács András</i> <i>Mohayfi István</i></p>
--	--

Hammer János máriakéméndi káplánnak a „Hűséggel a Hazához” mozgalom pécsi központja által kiállított igazolványa.

Irodalom: Fehér István: Politikai küzdelmek Tolna megyében a II. világháború végén (Szekszárd, 1968) — Franz Fetzter: Er predigte Frieden und Freundschaft, Josef Pór 1883—1964. (Deutscher Kalender, Bp. 1966) — Kovács András: Villány község élete a múltban és a jelenben (Pécs, 1970) — Gustav Gratz: Deutschungarische Probleme (Bp., 1938) — Málics Margit: Die Geschichte des ungarländischen Deutschtums von der Räterepublik bis zur Befreiung 1919—1945 (a Pécsi Tanárképző Főiskolára beadott szakdolgozat).